

נעילה

כדי להבין את המבנה של תפילת הנעילה כפי שמובא בפנינו במחזור כדאי לעיין במחלוקת האמוראים ביחס למהותה של "נעילה" הסוגרת את יום הכיפורים.

לדעת רב מדובר ב"צלותא יתירתא", כלומר בתפילה חמישית נוספת. על ארבע התפילות של ערבית, שחרית, מנחה מוסף וערבית. תפילה הבנויה במתכונת התפילות הקודמות, "תפילות שבע", שבמרכזן קדושת היום וידיים וסליחות וי"ג מידות. לדעת שמואל נעילה אינה תפילה כי אם עמידה מול עצמנו ואמירת: "מה אנו מה חיינו". לדעת שמואל אין לנצל את שעותיו האחרונות של יום הכיפורים לתפילה, אלא ל'אמירה' (רש"י, שם). משמעות המחלוקת הזו מצויה בהבנת מהותם של הרגעים האחרונים של יום כיפור, ואולי הם משליכים על תפיסת מצבי סיום וסיכום גם בהקשרים אחרים.

מהותית אפשר להציע שני הסברים הפוכים למחלוקת הזו. מחד, ייתכן שרב סבור שזהו זמן של ישוב הדעת, של הבאת דברים מסודרים, והמשך עמידה לפני ה'. אין כל שינוי תודעתי שמתחולל ברגע הזה האחרון. לעומתו, שמואל חש שבשעות האחרונות המצוקה מתגברת, שעון החול הולך ואוזל, ואין יותר פניות נפשית לעמוד בתפילה. זהו זמן של עמידה ריקה- מה אנו מה חיינו. תחושת החמצה או החמיצות של אי האפשרות לתפוס את הרגע המובעת היטב בדבריו של בעל כד הקמח "קמתי אני לפתוח לדודי זה יוצר, וידי נטפו מור זה מוסף, ואצבעותי מור עובר זה מנחה, על כפות המנעול זו נעילה". התנשפות אחרונה לפני סיום. יגיעה.

הסבר אחר אפשרי הוא שלדעת רב יש לנצל כל רגע לתפילה. היום הזה עומד בסימן של "תרבו תפילה" (ראה ירושלמי ברכות ד, א). יום מלא תחינות ובכיות בקשת רחמים וניצול מקסימלי של כל רגע לעוד כמה תחינות. לעומתו, שמואל המבטל את אפשרות התפילה ומבקש אמירה בלבד, סבור שרגעים אחרונים אלו אינם יכולים להיות מנוצלים ל"עוד מאותו הדבר". לא ייתכן שאחרי שיום שלם בו אמרנו שאנו אשמים, שחטאנו, הזכרנו שוב ושוב את בקשת המחילה, נסיף ונאמר זאת שוב, רק מפני שהשערים עדיין פתוחים. האם לא ניתן לחדש דבר בשעת הסיכום והסיום? את הרגעים הללו לדבריו, צריך לנצל להרפיה מן המתח. לניסיון לאסוף את כל מה שעשינו במשך היום ולגבשו לכלל תיזה. לעלות קומה, להזדקף ולומר כמה מילות פרידה. התמליל צריך להיות "מה אנו מה חיינו". לא עוד תחושת אשמה ובקשת כפרה. מעתה רק זה מה שיש. אלו הנתונים. אנו חיים את החיים שאתה הענקת לנו על מורכבותם. לולא אתה לא היינו עושים טוב כמו שלא היינו חוטאים. עשינו מה שביקשתנו, ועמדנו לפניך בתפילה כל היום כולו, מעתה המשך זכותנו להתקיים לפניך נמצא במגרש שלך. יש שישמעו בדברים הללו יאוש מסוים מיכולתו של האדם, חוסר אונים ואוזלת יד. ויש שישמעו בהם צליל של נחמה ותקווה.

ר' נפתלי מרופשיץ אומר כי "ענין יום הכיפורים ונעילה הוא דוגמא משל כשעושיין תיבה וארון וכשכבר נגמר עושיין לו מנעול כדי שישתמר מה שבקרבו" (זרע קודש). הוא מדמה את תפילת נעילה לאדם שהכין לעצמו תיבה וארון, בגמר העבודה הוא נועל אותם במנעול. הנעילה הזו דומה באופייה למלאכת מכה בפטיש שהיא מלאכה ממלאכות שבת. דא עקא, זו מלאכה שאין בה עשייה ויצירה אלא רק הכאת הקורנס על הסדן לאחר תום המלאכה. משמעה התבוננות במה שכבר נעשה ממבט מרוחק יותר, כזו שמשווה לו את כל דמותו. כדי לנצור את הרגעים האחרונים של יום הכיפורים יש לנעול את תפילותינו במנעול. להשקיע בעמידה אל מול חווית היום כדי לאצור אותה. במבט כלפי מעלה, מבט של סיפוק על הזמן המיוחד של יום הכיפורים של רוממות והתעלות, ננעל את זכרון היום הזה ואת רישומו בלבנו.

זה אינו עוד רגע מרגעיו של יום כיפור, זוהי העת לפתיחת הידיים כלפי מעלה לשאיפת השפע של החמלה והרחמים אל קרבנו.

הירושלמי מציג מחלוקת נוספת בין רב לר' יוחנן באשר לתפילת נעילה. האם מדובר בנעילת שערי היכל או בנעילת שערי שמים. בהמשך מתבאר שנעילת שערי היכל מוקדמת לנעילת שערי שמים. והמאריך בתפילת נעילה מגיע עד זמן נעילת השערים של מעלה וצאת היום.

מבנה תפילת נעילה היום הוא של תפילה רגילה, תפילת שבע. בסיומה אנו אומרים כעין וידוי, אך בנוסח אחר שבתוכנו דומה יותר למתווה של שמואל "מה אנו מה חיינו" (ראה מאירי, יומא שם). חזרת הש"ץ היא תפילה רגילה מלאה בסליחות וידויים, והיא דומה יותר לרעיון שמדבר עליו שמואל. כידוע אנו מזדרזים לסיים את קטע התפילה עד לזמן השקיעה כדי לאפשר לכהנים לעלות לדוכן. לאחר מכן, ועד זמן יציאת יום הכיפורים עומדים ואומרים אבינו מלכנו במתינות, בזעקה, עד החתימה של ה' הוא האלוקים ותקיעה. הדיסוננס שנוצר בין השעטה אל סוף התפילה ובין העמידה האיתנה והאמירה האיטית של אבינו מלכנו יוצר שילוב מופלא בין שיטת רב לשיטת שמואל. הלחץ שבו נאמרת התפילה הנוספת משתלב בתודעת התפילה, הרצון להספיק ולנצל את הזמן לעוד בקשה ותחינה. העצירה לפני הסוף, ההרפיה, והעמידה הזועקת אך בוטחת מהווה את הפינאלה הנדרשת, הצחצוח והברק של עבודתנו לאורך היום. ועוד התפילה מסתיימת עם נעילת שערי היכל, העמידה לפני ה' נמשכת אל מול שערי השמים הפתוחים.

גמר חתימה טובה לכולנו.